

TÜRK LEHÇELERİNDEKİ ÇİNCE ALINTI KELİMELERİN PROBLEMLERİ ÜZERİNE*

К Проблеме Китайских Заимствований в Тюркских Языках

N.A.BASKAKOV**

(Çev. **Elmira MULKİBAYEVA*****)

Gazi Türkiyatı, Bahar 2019/24: 211-219

Çince'nin Orta Asya dilleri ile etkileşiminin incelenmesi gerektiği bundan yüz yıl önce ünlü Rus sinolog ve akademisyen V. P. Vasilyev'in dikkatini çekmiş (Vasilyev 1972), ancak bu mesele üzerinde fazla durulmamıştır. Genellikle hem Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan şehrinde ve kısmen Kazak, Kırgız ve Özbek Sovyet Sosyalistik Cumhuriyetlerinde yaşayan Uygurlarla ilişkide bulunması, hem de Çinlilerin doğrudan doğruya komşu olması sebebiyle diller arasındaki etkileşimin araştırılmıştır. Bu yüzden de Uygurcadaki Çince leksik unsurlara dair bazı incelemeler gerçekleştirilmiştir.

Çeşitli sözlüklerde bazı kelimelerin Çince'den alındığına dair verilen etimolojik dipnotlarla birlikte (Radlov 1991, Yudahin 1938, Baskakov 1939, Nasilov 1939, Jarring 1964, Nadcib 1968 vb.) Uygurcadaki Çince unsurlarla ilgili özel monografiler de yayınlanmıştır (Novgordskiy 1951, Rahimov 1970). Bu çalışmalarda yer alan pek çok bilgilerle birlikte bu alıntıların tarihçesiyle ilgili de önemli tespitler yapılmış, özellikle çeşitli Türk lehçelerinin sözlüklerinde bulunan eski Çince kelimelere yer vermeden; toplumsal-siyasi terminoloji ve leksikoloji alanındaki çalışmalara özen gösterilmiştir.

Çeşitli sözlüklerin ve yukarıda adı geçen özel araştırmaların dışında Çince ve Uygurcanın etkileşimi ve karşılıklı etkisi ile ilgili ilginç bilgilere Uygur dili ve ağızları ile ilgili çalışmalarda da rastlamaktayız (Malova 1928, 1954, 1956, 1957, 1961, 1967; Katanova-Mengesa 1933, Raquette 1927, Nasilova 1940, Tenişeva 1976, Kaydarova 1969, Sadvakasova 1970, 1976). Ayrıca bu konuyu içeren ilginç bilgiler Sincan halklarının etnografisi, bölgedeki farklı Türk lehçeleri ve tarihle ilgili çalışmalarda da bulunmaktadır (Valihanov 1904, Pantusov 1898, Katanov 1906, Deguignes 1756-1758, Köprülü 1938, Eberhart 1941, Pritzak 1952, Ecsedy 1965, 1968, Menges 1968, Gabain 1973).

---

* *Turcica et Orientalia. Studies in Honour of Gunmar Jarring on His Eightieth Birthday. Istanbul, 1987, s. 1-8.*

** *Moskova/RUSYA.*

*** *Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Ordu/TÜRKİYE. elmiramulkibaeva@mail.ru*

Çince alıntı kelimeler ile ilgili bilgiler eski Türk dillerinde pek az işlenmiş olup, Eski Türkçe sözlükler hazırlanmasına rağmen dildeki Çince unsurlarla ilgili özel araştırmalar bulunmamaktadır (DTS 1969, Ligeti 1966, Clauson 1972, Gabain 1974). Bununla birlikte eski Türklerin tarihlerinde Çince alıntı kelimeler anılsa da eski Türk lehçeleri ile ilgili genel sözlüklerde Çince alıntı kelimeler işlenmemiştir (Radlov 1897, 1899, Malov 1951, 1952, Bernştam 1940, 1946, Jarring 1936 vb.).

Çağdaş Türk lehçelerinin sözvarlığında oldukça fazla Çince kelimeler bulunmasına rağmen temel sözvarlığında, yani çağdaş Türk lehçelerine bağlı olarak genel Türk leksikolojisinde Çince alıntı kelimeler üzerinde hâlâ da çok durulmamıştır.

Türk dillerinin erken gelişme aşamalarında Türk-Çin leksik etkileşiminin araştırılmasına gerek duyulduğundan yukarıda bahsedilmişti. Türk ve Çin halklarının sıkı iletişim kurduğu dönemlerde açık örneklerin sayısı iki veya üç kelime ile sınırlıydı (Baskakov 1951, 1962).

Bununla birlikte Türk lehçelerindeki Çince kelimeler, özenle incelendiğinde sayısının daha da fazla olduğu tespit edilmiştir.

Bundan önceki araştırmaları dikkate alarak ve yeni tespit edilmiş sinologizmleri¹ de ekleyerek aşağıda genel Türk yabancı sözvarlığına ait kırktan fazla Çince kelimelerin tahlilini vereceğiz. Bir başka ifadeyle, Yeni Uygurca ve bazı Doğu Türk lehçeleri olan Altayca, Hakasça, Tuvaca, Yakutça hariç çoğu Türk lehçelerinde ve özellikle Batı Türk dillerinde rastlanan genel sinologizmlerin yanı sıra sadece bu dillere ait olan alıntı kelimeler de bu listede yer alacaktır. Bu durum Çin'e komşu olup Türk halklarıyla oldukça sıkı ilişkide bulunan dil taşıyıcısı olan aradaki halkların oluşma tarihiyle de yakından ilgilidir.

Türk dillerindeki Çince kelimeler konularına göre şöyle sınıflandırılabilir:

1. Ünvanlar, çeşitli görev ve meslek adları: *baqşy ~ baqsy*: baksı, Türkmenlerde 'destan anlatıcı', Özbeklerde 'destancı ve falcı', Kazak ve Kırgızlarda 'büyücü, bilgin, öğretmen, saz şairi, hekim', *bek ~ beg* 'bey, bek', *çur ~ çora ~ šora* 'şehzade', *jabyu ~ žabyu* 'hükümdarın ünvanı', *qayan* 'hükümdar', *qam* 'şaman', *syrçy* 'boyacı, ressam', *tajşy* 'soylu adamın oğlu', *tarxan* 'vergilerden muaf edilmiş kişiye verilmiş ünvan', *tegin* 'prens', *tojun ~ tudun ~ turun* 'il valisine verilmiş ünvan', *tutun ~ tutuq* 'belediye başkanı, vali, general', *xan* 'han', *župan* 'yetkili memur ünvanı'.

2. Manevi kültürle ilgili nesne adları ve kavramlar: *bitik ~ biçik* 'kitap', *burqan ~ burxan* 'Buda', *çyn ~ çin* 'hakikat, kakiki', *küg ~ küj* 'şarkı, beste', *lu ~ lun* 'ejderha', *tuy ~ tuw* 'sancak, bayrak', *zan* 'yasa, gelenek'.

¹ Sinologizm literatürde Çince kelimeler için kullanılmış alıntı bir terim olup, orijinal makalede синологизм şeklinde geçtiği için bu çeviride de aynı terim tercih edilmiştir (ÇN).

3. Madde ve maden isimleri: *altın* ~ *altun* 'altın', *čaj* 'çay', *ćini* 'porselen', *čojun* 'dökme demir', *indžu* ~ *indži* 'inci', *suy* ~ *suw* 'su'.

4. Ev eşyaları ve nesnelere: *čan* 'kap, bardak', *čanaq* 'kapkacak', *džaj* 'yer, ev', *iž* ~ *iš* 'iş', *ütük* ~ *ötük* 'ütü', *paj* 'pay', *qap* 'çuval', *tan* 'sabah, şafak sökmesi'.

5. Sıfat ve fiiller: *čon* 'büyük', *quw* 'kuru', *tyn* 'güçlü, çok', *tmla-* 'dinle-', *biti-* 'yazmak'.

Yukarıda verilen kelimelerin hepsi Uygurcada ve kısmen Sibiryaya bölgesindeki Türk lehçelerinde, bunun yanında Orta Asya ve Doğu Avrupa bölgelerindeki Türk lehçelerinde de bulunmaktadır. Türk lehçelerinde kullanılan sinologizmleri kronolojik yönden incelersek bazıları çok eski dönemlere bazıları ise sonraki dönemlere aittirler. Bu kelimelerin temel söz varlığı listesine girenler çok eski dönemlere ait olduğu tespit edilse de; bu kelimeler çağdaş Türk lehçelerinde alıntı kelime olarak kabul edilmemektedir. Örneğin, *čon* 'büyük', *džaj* 'yer, ev', *iž* ~ *iš* 'iş', *qap* 'çuval', *quw* 'kuru', *suy* ~ *suw* 'su', *tan* 'sabah, şafak sökmesi', *tmla-* 'dinle-', *ten* 'düz'.

Türk lehçelerinin leksik-semantik içeriğinde sinologizmler, yapım eklerinin yardımıyla kelimelerin türeme paradigması ve etimolojik yönden zor açıklanmaktadır. Bu sebeple bu tür kelimeler, Türk lehçelerindeki kelimelerin içeriğiyle ilgili olmayan diğer kelimelere göre yalıtılmış, sesteş kelimeler olarak sayılmaktadır. Dolayısıyla bu kelimelerin Çince'den alınmış olması muhtemeldir.

Türk lehçelerinin eklemeli dil olmasından, yani yapım ekleri ve kelime türetme teorisinden dolayı bu kelimeler, morfolojik gelişme sürecine bağlı olarak yardımcı gramer unsurlarına dönüşmüşlerdir. Bunun yanında bazı yapım eklerinin tarihi bir sürece dahil olduğu ve Çince'den alıntılı olduğu belirtilebilir. Yukarıda anlatılanlara örnek olarak Türk dillerinde meslek adını bildiren şu yapım eklerini gösterebiliriz: -*džy* ~ -*čy* ~ -*šy* /varyantlarıyla/. Örneğin, *temir* 'demir', *temir-či* 'demirci' kelimesindeki -*čy/-či* ekleri ya Çince 'meslek' anlamındaki *чжие* [çjiye] /1/ kelimesinden; ya Çince 'kişi, adam, birey' anlamındaki *žen* /2/ (Çen Çan-Xao 1953: 655, 899; Ramstedt 19: 209) kelimesinden ya da Çince'de 'usta' anlamındaki *čjan* /3/ (Ramstedt, 1957, 210; Çen Çan-Xao 1953: 326; *krş.* Kazakça -*čan*, -*šan* eki: *sözşen* 'konuşkan') kelimesinden kaynaklanmaktadır.

Türk lehçelerindeki Çince Türkçe ilişkisini gösteren sinologizmleri Türkologların daha önceden incelediği ve bu makalenin yazarına göre daha da tartışılmasına gerek gördüğü kelimeleri aşağıda sıralayacağız:

1. Türkçe *altyn* ~ *altun* 'altın' < Türkçe *ala* ~ *āl* 'kırmızı' + Çince *tun* 'bakır' > kırmızı bakır > altın' (Çen Çan-Xao, 1953, 328); *āl* 'kırmızı' + Çince *ton* /4/ 'bakır' > *altun* 'altın' (Räsänen 1969: 18, 488).

2. Türkçe *baqşy* ~ *baqsy* 'ozan' < Çince *po-shi* ~ *pâk-si* ~ *pâk-dzi* /5/ 'usta, öğretmen' (Gabain 1974: 326; Ramstedt 1951: 73).

3. Türkçe *bek* ~ *beg* 'bey' < Çince *paik* 'ak, asil'. Ayrıca *paik in /6/ > begin* 'il valisi' (Ramstedt 1951: 67).

4. Türkçe *biçik* ~ *bitik* 'kitap' < Çince *pi* < *piet /7/* 'yazı yazmak için fırça' > Türkçe *biti* ~ *piti* ~ *biçi* 'yazmak' + *-k* fiilden isim yapan ek > *bitik* ~ *biçik* 'kitap' (Novgorodskiy, 1951, 45; Gabain 1974: 329).

5. Türkçe *biti* ~ *biçi* 'yazmak' < Çince *pi* ~ *bi* < *piet* 'yazı yazan fırça' > *biti* ~ *biçi* 'yazmak' (Novgorodskiy 1951: 45; Gabain 1974: 329).

6. Türkçe *burhan* ~ *burqan* 'buda' < Çince *fo* /8/ + *xan* /47/ > *fo-xan* /9/ > *burxan* (Gabain 1974: 332).

7. Türkçe *çay* 'çay' < *ch* /10/ (Kolokolov 1935: 598; Çen Çan-Xao 1953: 896, Räsänen 1969: 95).

8. Türkçe *çan* 'kap, kadeh, bardak' < Çince *chan* /11/ 'bardak' (Gabain 1974: 333; Räsänen 1969: 98).

9. Türkçe *çanaq* 'kapkacak' < Çince *chin* /12/ 'Çince' + *ajad* 'fincan' > *çanaq* 'kapkacak' (Räsänen 1969: 111).

10. Türkçe *çini* 'porselen' < Çince *chin* /12/ 'Çin, Çince' (Räsänen 1969: 111).

11. Türkçe *çojun* 'dökme demir' < Çince *t'sju* ~ *choi* + *kâng* /13/ 'madenli kapkacak > dökme demir' (Räsänen 1969: 113; krz. Fasmer IV, 374).

12. Türkçe *çon* 'büyük' < Çince *çan* /14/ 'uzunluk, uzun' (Räsänen 1969: 116).

13. Türkçe *çora* ~ *şora* 'şehzade' < Çince *çol* ~ *çor* > *çora* ~ *şora* /15/ (Ramstedt 1951: 77).

14. Türkçe *çyn* ~ *çin* 'hakiki, gerçek' < Çince *chen* /16/ 'sadık' (Gabain 1914: 334); < Çince *çjen* /17/ 'hakiki, sadık' (Novgorodskiy 1951: 46-47); < Çince *çm* /18/ 'hakiki, sadık, dürüst' (Kolokolov 1935: 511); Çince *t'san* (Räsänen 1969: 108); krz. Çince *çjen-li* /19/ 'gerçek' (Çen Çan-Xao 1953: 248).

15. Türkçe *džaj* ~ *žaj* 'yer, ev', *džay* kelimesi Farsça'dan alındığı tahmin edilmekte, *džay* دژ < Çince *džay* /20/ 'ev, konut, daire' (Kolokolov 1935: 539; Çen Çan-Xao 1953: 264).

16. Türkçe *indži* ~ *indžü* 'inci' < Çince *džen-džu* /21/ 'inci' (Çen Çan-Xao 1953: 179; Räsänen 1969: 203).

17. Türkçe *iş* ~ *is* 'iş' < Çince *shi* ~ *ših* /22/ 'iş' (Kolokolov 1935: 294; Çen Çan-Xao 1953: 137).

18. Türkçe *jabyu* ~ *žabyu* 'hükümdar, lider', kelimesi İranca, Kuşanca ve Sankskritçe'den'dan alındığı tahmin edilmektedir. *Jawyu* (Golden, 1980) < Çince *djan-giwo* > Çağdaş *šan-ju* /23/ 'hükümdarın ünvanı' (Menges 1968: 88; Gabain 1974: 381).

19. Türkçe *küg* ~ *küj* 'şarkı, beste' < Çince *kü* < *k'io*k /24/ 'şarkı' (Gabain 1974: 343).
20. Türkçe *lu~ lun* 'yılan, ejderha' < Çince *lung* /25/ 'ejderha' (Çen-Çao- Xao 1953: 157; Ranasan 1969: 318).
21. Türkçe *paj* 'pay' < Çince *p'aj* /26/ 'sıra' (Räsänen 1969: 378).
22. Türkçe *qayan* 'kağan, hükümdar' < *Ke-han'* /27/ 'büyük han' (Çen-Çao- Xao 1953); < Çince *ke-kuan* /28/ 'büyük hükümdar' > *qayan* (Ramstedt 1951: 62).
23. Türkçe *qam* 'şaman' < Çince *kam* /29/ 'şaman' (Ramstedt 1951: 71).
24. Türkçe *qap* 'çuval' < Çince *kia* > *kap* /30/ 'cep' (Gabain 1974: 355).
25. Türkçe *quw* 'kuru' < Çince *qu* ~ *q'u* /31/ 'kurumak' (Kolokolov 1935: 109).
26. Türkçe *suy* ~ *suw* 'su' < Çince *shuj* ~ *shuei* /32/ 'su' (Kolokolov 1935: 410; Çen-Çao, Xou 1953: 68).
27. Türkçe *sürçi* ~ *sirçi* 'boyacı, ressam' < Çince *ts'i* ~ *ts'iet* /33/ 'vernük, vernükçi, ressam' (Gabain 1974: 365); < Çince *tsi* /34/ > *sir* 'vernük' (Çen-Çao- Xao 1953: 305; Räsänen 1969: 418).
28. Türkçe *tajşy* 'prens' < Çince *t'aj-* *tşeng* /35/ 'prens' (Räsänen 1969: 456).
29. Türkçe *tan* 'sabah, şafak' < Çince *tan* ~ *dan* /36/ 'sabah, şafağın sökmesi' (Kolokolov 1935: 16).
30. Türkçe *tarhan* 'vergilerden muaf eden ünvan' < Çince *t'at* /37/ 'asil soylu, bilgin' (Ramstedt 1951: 63).
31. Türkçe *tegin* 'prens' < Çince *tek in* /38/ 'asil soylu adam' (Ramstedt 1951).
32. Türkçe *ten* 'düz, denk' < Çince *t'an* ~ *tan'* /39/ 'düzlük, düz yüzey' (Kolokolov 1935: 16).
33. Türkçe *tenri* 'tanrı' < Çince *çenli* /40/ 'tanrı' (Benzing 1954: 685). Krz. Pelliot 1944: 185.
34. Türkçe *tojun* ~ *tudun* ~ *turun* 'hükümdar, bilim adamı ve bilge ünvanı' < Çince *tao-jen* < *d'âu-* *dö-nzien* /41/ 'bilim adamı, keşiş, bilge' (Gabain 1974: 373); < Çince *tao-jen* 'prens, öğretmen' (Räsänen 1969: 484; Çen-Çao- Xao 1953); < Çince *tao-in* /41/ 'prens, öğretmen, piskopos' (Ramstedt 1951: 70).
35. Türkçe *tuy* ~ *tuw* 'sancak, bayrak' < Çince *tu* < *d'uok* /42/ 'sancak, bayrak' (Gabain 1974: 374).
36. Türkçe *tutun* ~ *tutuq* 'vali' < Çince *tutu* ~ *tu-tuok* /43/ 'vali' (Räsänen 1969: 502); < Çince *to-thon* /44/ 'il valisi' (Ramstedt 1951: 70).
37. Türkçe *tyn* 'güçlü, güç, çok' < Çince *tan* /45/ 'güçlü, güç' (Räsänen 1969: 478).

38. Türkçe *tynla-* 'dinle-' < Çince *tin* /46/ 'dinle-' (Çen-Çao- Xao 1953: 750; Räsänen 1969: 478).

39. Türkçe *ütük ~ ötüg* 'ütü' < Çince *juet-tang* > *wej-dou* /47/ 'ütü' (Boodberg 1939: 263).

40. Türkçe *han* 'han' < Çince *han* /27/ 'han' (Çen-Çao- Xao 1953: 879); < Çince *kuan* /48/ 'han' (Ramstedt 1951: 61).

41. Türkçe *zajsan* 'soy ağası' < Moğolca *dzajsan* 'devlet memuru, yargıç.' < Çince *tsâ-siang* /49/ (Ramstedt 1951: 76).

42. Türkçe *zan* 'yaasa, gelenek' < Çince *jan* /50/ 'model, örnek' > Moğolca *zang* 'yasa, gelenek' (Räsänen 1969: 186) < Çince *d'yan' ~ d'yan'* /51/ 'model, örnek' (Kolokolov 1935: 573).

43. Türkçe *župan* 'ilçe idarecisi' < Çince *tsou-pan* /52/ 'sekreter, şansolye (konsey üyesi)' (Ramstedt 1951: 72).

44. Türkçe *temir* 'demir' < Çince *te-pi* /53/ 'demir parçalar, levhalar' (Çen-Çao-Xao 1953: 169).

45. Türkçe *kümüš ~ kumis*, Çuvaşça *kemel* 'kümüš' < Çince Korece *kim* 'maden, altın' < Çince **kiam-*lian* /54/ 'gümüš' (Ramstedt 1949: 116; Joki 1952: 103; Räsänen 196: 308).

46. Türkçe *syn ~ sin* 'mezar taşı' < Çince *ts'in* /55/ 'anı taşı' (Räsänen 1969: 422).

47. Türkçe *tabčan* 'divan' < Çince *tao-ch'ang* /56/ 'divan' (Räsänen 1969: 452).

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz Türk lehçelerindeki sinologizmler önceden de birkaç araştırmacılar tarafından da incelenmişti. Daha önce bahsettiğimiz Çinceden geçen Türkçe *džaj ~ žaj* 'yer', *iš ~ is* 'iş', *quw* 'kuru', *suy ~ suw* 'su', *taŋ* 'sabah, tan', *teŋ* 'eşit' kelimelerinden bazıları (*džaj ~ žaj* 'yer', *quw* 'kuru', *taŋ* 'sabah', *teŋ* 'eşit') sadece anlam ve ses bakımından Çince kelimelere uymamakta, Türk lehçelerinde ise başka anlam taşıyan kelimelerle sesteşleri bulunmaktadır. Ayrıca *taŋ* 'tan' kelimesine bazı Oğuz grubu Türk dillerinde ve diğer bazı Türk lehçelerinde rastlanmamaktadır. *iš ~ is* 'iş', *suy ~ suw* 'su' kelimeleri ise pek çok Türk lehçelerinde ortak olarak görülse ve Çince de ortak anlam ve fonetik yapıya uygun olarak bulunsa da, Çin Çin leksikolojisine yakınlığından bahsedilemez.

Bu makalenin amaçlarından biri Türkologların bu meseleyi dikkate almaları, bu alanda yapılacak araştırmalarda sadece Çağdaş Uygurca'yı (Novgorodskiy 1951 ve Rahimov 1970) değil, diğer Türk lehçelerini de esas alan çalışmalara yer verilmesidir.

KAYNAKÇA

- BENZING, J. (1959). "Das Hunnische, Donaubolgarische und Wolgabulgarische". *Filologiae Turcicae Fundamenta*, I, Wiesbaden.
- BOODBERG, P.A. (1934). "Ting-ling and Turks". *Sino-Altaica*, II (5). Berkeley.
- BOODBERG, P.A. (1939). "Marginalia to the Histories of the Northern Dynasties". *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Cambridge, Mass. IV.
- CLAUSON, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford.
- DEGUIGNES, J. (1756-1758). *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares occidentaux, ouvrage tiré des livres chinois*. Paris.
- EBERHARDT, W. (1941). "Die Kultur der alten zentral- und westasiatischen Völker nach chinesischen Quellen". *Zeitschrift für Ethnologie*, 73.
- ECSEDY, H. (1965). "Old Turkic titles of Chinese origin". *Acta Orientalia Hungarica*, 18. Budapest.
- ECSEDY, H. (1968). "Trade- and war relations between the Turks and China". *Acta Orientalia Hungarica*, 21. Budapest.
- GABAIN, A. Von (1973). *Das Leben in uigurischen Königreich von Qoço*. Wiesbaden.
- GABAIN, A. Von (1974). *Alttürkische Grammatik*. 3. Aufl. Wiesbaden.
- GOLDEN, B. P. (1980). *Khazar Studies*, I-II. Budapest.
- JARRING, G. (1936). *The contest of the fruits. An Eastern Turki allegory*. Lund.
- JARRING, G. (1946-1951). *Materials to the Knowledge of Eastern Turki*, I-III. Lund.
- JARRING, G. (1964). *An Eastern Turki-English Dialect Dictionary*. Lund.
- JOKI, A. J. (1952). *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen. Memoires de la Société finno-ougrienne*, 103. Helsinki.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1938). "Zur Kenntnis der alttürkischen Titulatur". *Körös Csoma Archivum* (1938). Budapest - Leipzig.
- LIGETI, L. (1961). "Sur quelques transcriptions sino-ouigoures des Ynan". *Ural-Altäische Jahrbücher*, XXXIII.
- LIGETI, L. (1966). "Un vocabulaire sino-ouigour des Ming". *Acta Orientalia Hungarica*, Budapest.
- MENGES, K. H. (1933). *Volkskundliche Texte aus Ost-Turkistan aus dem Nachlass von N. Katanov*. Sitzungsbericht. Berl. Akad. Wiss.
- MENGES, K. H. (1968). *The Turkic languages and peoples*. Wiesbaden.
- PELLIOT, P. (1944). "Tangrim > tarim". *T'oung-Pao*.
- PRITZAK, O. (1952). "Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Völker". *Ural-Altäische Jahrbücher*, 24. Wiesbaden.
- RADLOFF, W. (1897). *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. St. Petersburg.
- RADLOFF, W. (1909-1912). *Alttürkische Studien*, I-VI. St. Petersburg.
- RADLOFF, W. (1928). *Uigurische Sprachdenkmäler*. Leningrad.
- RAMSTEDT, D. J. (1949). "Studies in Korean Etymology". *Memoires de la Société Finno-Ougrienne*, XCV, Helsinki.
- RAMSTEDT, D. J. (1951). Alte türkische und mongolische Titel. *Journal de la Société Finno-Ougrienne*. Helsinki, Vol. 55.
- RAQUETTE, G. R. (1927). *English-Turki Dictionary*. Leipzig.

- RÄSÄNEN, M. (1969). *Versuch einen etymologischen Wörterbuchs der Turksprachen*, Helsinki.
- БАСКАКОВ, Н. А. (1947). "Очерк грамматики ойротского языка". В кн. Н.А. Баскаков и - Т. М. Тоццакова, *Ойротско-русский словарь*, Москва.
- БАСКАКОВ, Н. А. (1951). *Предисловие к кн. В.И. Новгородский, Китайские элементы в уйгурском языке.*, Москва.
- БАСКАКОВ, Н. А. (1962). "Состав лексики каракалпакского языка". В кн. *Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков, т. IV. Лексика*. Москва.
- БАСКАКОВ, Н. А. и Насилов, В.М. (1939). *Уйгурско-русский словарь*. Москва.
- БЕРНШТАМ, А. (1940). "Уйгурские юридические документы". В кн. *Проблемы источниковедения*, Сб. 3, Ленинград.
- БЕРНШТАМ, А. (1946). *Социально-экономический строй орхоно-енисейских тюрков, VI - VIII вв.* Москва – Ленинград.
- ВАЛИХАНОВ, Ч. Ч. (1904). *Сочинения. Записки Имп. Русск. Геогр. Об-ва по Отделению Этнографии*. т. XXIX, С. Петербург.
- ВАСИЛЬЕВ, В. П. (1872). "Об отношении китайского языка к средне-азиатским". *Журнал Мин. Народн. Просвещ.*, IX.
- Древнетюркский словарь* (1969). Ленинград.
- КАЙДАРОВ, А. Т. (1969). *Развитие современного уйгурского литературного языка*. Алма-Ата.
- КАТАНОВ, Н. (1902). "Маньчжурско-китайский "Ли" на наречии тюрков Китайского Туркестана". *Записки Вост. Отд. Русск. Археолог. Об-ва. т. XIV, С. Петербург*.
- КОЛОКОЛОВ, В. С. (1935). *Краткий китайско-русский словарь*. Москва.
- МАЛОВ, С. Е. (1928). "Характеристика жителей Восточного Туркестана". *Доклады Ак. Наук СССР*. Ленинград.
- МАЛОВ, С. Е. (1951). *Памятники Древнетюркской письменности*. Москва - Ленинград.
- МАЛОВ, С. Е. (1952). *Енисейская письменность тюрков /Тексты и переводы/*. Москва - Ленинград.
- МАЛОВ, С. Е. (1954). *Уйгурский язык. /Хамийское наречие/*. Москва - Ленинград.
- МАЛОВ, С. Е. (1956). *Лобнорский язык*. Фрунзе.
- МАЛОВ, С. Е. (1957). *Язык желтых уйгуров*. Алма-Ата.
- МАЛОВ, С. Е. (1959). *Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии*. Москва - Ленинград.
- МАЛОВ, С. Е. (1961). *Уйгурские наречия Синьцзяна*. Москва - Ленинград.
- МАЛОВ, С. Е. (1967). *Язык желтых уйгуров /Тексты и переводы/*. Москва.
- НАДЖИБ, Э. Н. (1968). *Уйгурско-русский словарь*. Москва.
- НАСИЛОВ, В. М. (1940). *Грамматика уйгурского языка*. Москва. - см. Баскаков Н.А. и Насилов В.М.
- НОВГОРОДСКИЙ, В. И. (1951). *Китайские элементы в уйгурском языке*. Москва.
- ПАЛТУСОВ, Н. Н. (1890-1901). *Материалы к изучению наречия таранчей Илийского Округа*. I, С. Петербург, 1890; II, Казань, 1898; III, Казань, 1901.

- РАДЛОВ, В. В. (1886). *Образцы народной литературы северных тюркских наречий*, VI. С. Петербург.
- РАДЛОВ, В. В. (1893-1911). *Опыт словаря тюркских наречий*. I - IV. С. Петербург.
- РАМСТЕДТ, Г. И. (1957). *Введение в алтайское языкознание*. Москва.
- РАХИМОВ, Т. Р. (1970). *Китайские элементы в современном уйгурском языке*. Москва.
- САДВАКАСОВ, Г. С. (1970-1976). *Язык уйгуров Ферганской долины*. Алма-Ата, I, 1976, II, 1970.
- ТЕНИШЕВ, Э. Р. (1976). *Строй саларского языка*. Москва.
- ТЕНИШЕВ, Э. Р. (1976). *Строй сары-югурского языка*. Москва.
- ФАСМЕР, М. (1964-1973). *Этимологический словарь русского языка*, I - IV. Москва.
- ЧЭНЬ ЧАН-ХАО, А.Г. ДУБРОВСКИЙ, А. В. КОТОВ (1953). *Русско-китайский словарь*. Москва.
- ЮДАХИН, К. К. (1938). *Уйгурско-русский словарь*. ред. Москва.

1	职	2	人	3	匠	4	銅
5	法師	6	伯	7	笔	8	佛
9	佛汗	10	茶	11	盞	12	瓷
13	土 鞑 鞑 (?)	14	長	15	卒	16	真
17	真	18	誠	19	真理	20	宅
21	珍珠	22	事	23	叶护	24	曲
25	龍	26	排	27	可汁	28	容官
29	監	30	夾	31	枯	32	水
33	漆	34	漆	35	太師	36	旦
37	達	38	真人	39	坦	40	撐犁
41	道人	42	毒	43	都督	44	都統
45	挺	46	聰	47	鬻斗	48	官
49	宰相	50	样	51	典	52	判
53	鐵皮	54	金~	55	紀	56	道場